

intrede in de Tweede Wereldoorlog, sloot zij haar verslag af. Het eerste deel daarvan werd nog in december door de Algemene Landsdrukkerij te Batavia gedrukt, het tweede in januari-februari '42 – het was de laatste grote opdracht aan de drukkerij. Er werden exemplaren buiten Indië geëxpedieerd maar die gingen als gevolg van scheepsrampen alle verloren, behalve één exemplaar dat het Nederlandse gezantschap in Washington bereikte. Van dat exemplaar werd door de zorgen van het *Netherlands Information Bureau* een herdruk gemaakt die in '44 verscheen – het verslag werd toen en later wel aangehaald als bewijs dat het eigenlijk ten tijde van de Japanse invasie in Nederlands-Indië op politiek gebied pais en vree was geweest, immers: geen van de door of namens de commissie-Visman gehoorde Indonesische organisaties had op de onmiddellijke verlening van onafhankelijkheid aangedrongen. Inderdaad – maar de belangrijkste, de *Gapi*, had aangedrongen op het verlenen van *dominion*-status binnen vijf jaar (of een andere termijn) en op de vestiging van een onafhankelijk, zij het met Nederland verbonden *Indonesia* nadien, en als *Indonesia* eenmaal onafhankelijk was, zou het, dat lag voor de hand, de band met Nederland kunnen verbreken.

Het is trouwens de vraag of de *Gapi*, had zij eind in plaats van begin '41 haar standpunt moeten formuleren, niet een extremer positie zou hebben ingenomen, want in de periode van begin januari tot begin december van dat jaar was sprake van een verdere verscherping in de verhoudingen tussen het gouvernement en de nationalisten.

Verscherping van tegenstellingen II

Over de toch al moeilijke verhouding tussen het gouvernement en de nationalistische beweging viel begin januari '41 de schaduw van een

tegen het weekblad *De Banier*, orgaan van de Christelijke Staatkundige Partij, dat de 'mede-Christenen in Indië' had opgeroepen, 'een geloofsoffensief in te zetten recht in de omringende heidenwereld' – een uitlating die in Islamietische kringen heftige verontwaardiging wekte. *De Banier* werd door de legercommandant enige tijd verboden.

Tenslotte wijzen wij er op dat het gouvernement eind '40 op West-Java een eerste opleidingschool opende voor *penghoeloes* (de hoofden van het moskeepersoneel die hulpdiensten verrichtten bij de rechtspraak) en dat het medio '41 bekend maakte dat het vijf postzegels-met-toeslag zou uitgeven ten behoeve van de *Mohammadijah*-beweging.